

ציפור גדולה מעל העיר¹ דוד אבידן

ספר שיריו החדש של נתן אלתרמן "הגיגת קיץ"², שחיננה ספרותית (אותה מגנה אלתרמן עצמו, בהריפות מפתיעה, בשיר ("ראיון עם המחבר") מתחילה כבר להזדמזם סביבו, ומדוע לא, בעצם?), לא יינקה, כנראה, גם מטיעונים שוללניים. אך אין זה אסון. הוא יעמוד בכך, אני מקווה, כמו כולנו.

שירה, בתורת פעילות-מילולית רמת-המעלה, מרתקת אליה בעל-כורחה פעילויות-מילוליות פדיפריות, שונות אלו מאלו באיכות, בצבע, בצליל ובכוונה. סולן טוב, מרגע שהשמיע את קולו בפומבי, מקהיל סביבו מקהלות, שמהותן העיקרית טפילית. זהו חלק מהמשחק, אף-כי פחות מכול הוא משעשע את הסולן עצמו.

פואימה-אפית רעננה ונמרצת זו איננה בלתי-חשופה לביקורת. להיפך: היא חשופה לה מרצון-ובמודע.

אפשר לחזור ולטעון כלפי אלתרמן, כי משקלה הרוחני הסגולי של פואימה זו שוחר בתוקף את קירבת היחסיות, אף-כי לא בשם תביעות רוחניות קטיגוריות יצאו נגדו מבקריו המובהקים, אלא בעיקר בשם טענות פרוזודוריות.

אפשר לחזור ולטעון כלפיו, כי האנייה-שירי מתעקש עדיין, גם בספר חדש זה, להישאר עטוי מסיכה. אולי, אך זהו באמת עניינו הפרטי של המשורר, אם הוא בוחר להשאיר את עצמו מחוץ למשחק, שבדה חלק מעצמו למען עצמו ולמען אחרים.

אפשר לטעון, כי האנייה-שירי בפואימה זו מתגלה, עוד יותר משבשיריו הקדומים, כאני-סביבה יותר מאשר כאני-עצמי.

אפשר אפילו לטעון, כי אין אולי כל פסול בתפישה של אני-סביבה, אם באמת מצליח האנייה-שירי להחריג את מרכיבי-הסביבה, למעלה או החוצה, כלומר לגלגל בדרך זו את האני-סביבה לאני-עצמי. אפשר לטעון, ברוח זו, כי המשורר מעדיף לחוס על הסביבה מאשר על תוצאתו הסופית של המיסמך, ובכך מונע ממנה דיסאינטגראצייה ומעצמו אינטגראצייה.

אפשר אפילו, בהמשך לטיעון כזה, ליפול קורבן לטעות אופיינית לגבי שירת אלטרמן ולחזור ולהאשים אותו בפוזיטיביזם-סביבתי-בכל-מחיר. אפשר – כל עוד אין קוראים בתשומת-לב את השיר המקסים ביותר, המפתיע ביותר והקובע ביותר בספר חדש זה – "היציאה מן העיר":

**בעל-בית אחד בא חדריו,
סגר הדלת אחריו.
לאור המנורה מנה פספו,
מנה שונאיו. מעל לוח ליבו
אחר-פך מחה את השמות כולם,
השאר שם אחד לשומרו לעולם.
אחר-פך עמד וכיבה האור,
צימח נוצה, כנפיים ומקור,
על אדן החלון ניתר עלה,
חלף על העיר פציפור גדולה.**

אוליי זוהי הרגשה אישית, שלא כאן המקום לאבחנה, אך נראה לי, כי שיר זה, בלי להשוותו לשירים אלטרמניים אחרים, הוא המקרה החשוב ביותר, שקרה לאני-מנסח מקורי זה, מאז ראשית כתיבתו ועד היום.

אינני יודע, מהו ההלם האישי, העומד מאחוריו, או מהו האתגר הספרותי, הניצב לפניו – אך עצם העובדה, ששיר כזה נכתב עליידי אלטרמן, כלומר ש'הדבר הזה' קרה גם לו, מצייד את המבקר הרגיש במפתח חדש להבנת שירתו. אומנם, גם ללא שיר זה אי-אפשר שלא לחוש בשיכבת-הלענה המרה והסרבנית, הרובצת מתחת לקארניבאל הפוזיטיביסטי הצבעוני כסיעת-צפעים מתחת לקרום-חול. אך שיר זה מסגיר, בכוח הכרעתו-הנוגדנית, את דבר קיומה של שיכבת-הלענה האמורה, כסילון-גופרית מאיים, הפורץ לפתע בגן-ציבורי תמים.

האיש ש"בא חדריו", מתואר עליידי המשורר, עדיין בזהירות, כ"בעל-בית אחד", ניסיון מבוויש, כמעט מחתרתי, לנטרל בדרך זו את זהותו הכלי-כולנית.³

אבל מי שמתואר כ"בעל-בית אחד" הוא למעשה בעל-הבית בכבודו ובעצמו, כלומר האני-סביבה – בורא הסביבה, בעליה וקורבנה גם יחד.

האנייהשיריבתורת־אני־סביבה, שלא מצא בעצמו את הכוח (או את הרצון) להחריג את סביבתו, נוקם בה ובעצמו בכך, שהוא מחריג ברגע מסויים, קר ונחוש לא פחות מאשר טראגי־פאתטי, ובדרך האיפחות,⁴ את עצמו.

כאשר מחריג האני־סביבה את עצמו, קורים שני דברים: ראשית, ה"אני" נפרד במעוף ציפור לילית, רעה ואבודה, מן ה"סביבה", ובכך מפר לרגע, אם לא לתמיד, את הברית בינו לבינה. שנית (וזהו הפיצוי הגדול על הפרת־הברית האמורה), מתוודע על־ידי כך האני־שירי, אוליי בפעם הראשונה, אל עצמו.

דחף־ההשמדה־העצמית ויצר־ההתאפסות נהפכים מחורבן לגילוי. אדן־החלון, המזמין צניחה למטה, אם נתייחס גם לחוויית־ההתאבדות הבסיסית, התומכת את בניין־העל של שיר זה, נהפך ממקפצת־צלילה למקפצת־ריחוף.

ניתן לטעון, כמובן, כי אלתרמן ברא לעצמו אליבי. כמובן, ובכן מה בכך? אליבי כזה, ללא כל יחס לשיעורו הכמותי בהשוואה להיקף הפשיעה, הופך בבת־אחת את פשיעתו כולה, מאז ועד היום, לאליבי של עצמו.

¹ פורסם ב'עכשיו' חוב' 12-13 (אביב-קיץ תשכ"ה 1965)

² הוצאת מחברות לספרות, עמ' 183.

³ אומניפוטנטית.

⁴ אלימינאציה.